

לפרשת צו – שבת הגדול: זאת התורה

פרשת דיני הקרבנות העיקרית נמשכת מתחילת חומש ויקרא ועד אמצע פרשת צו, ובסיומה מופיע הפסוק: "זאת התורה לעלה למנחה ולחטאת ולאשם ולמלוואים ולזבח השלמים: אשר צנה ה' את משה בְּהַר סיני בְּיוֹם צִוּתוֹ אֶת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל לְהַקְרִיב אֶת קַרְבָּנֵיהֶם לַה' בְּמִדְבַר סִינַי" (ויקרא ז לז-לח).

חז"ל שמעו את ההדגשה על "זאת התורה" לצד הקרבנות, ודרשו את הפסוק כהקבלה והשוואה בין לימוד תורה לבין הקרבת הקרבנות: אמר ריש לקיש מאי דכתיב: "זאת התורה לעולה למנחה ולחטאת ולאשם"? כל העוסק בתורה כאילו הקריב עולה מנחה חטאת ואשם. אמר רבא ... כל העוסק בתורה אינו צריך לא עולה ולא חטאת ולא מנחה ולא אשם". (מנחות ק"א).

לכאורה, הקרבנות ולימוד התורה שייכים לשני מישורים שונים בחיי האדם. ידוע, כי התפילה היא המקבילה והתחליף של הקרבנות, כאשר גם היא "עבודה". הקרבנות הם עבודה בחומר, והתפילה היא עבודה שבפה ובלב. לעומתן, לימוד תורה נוגע למישור אחר של נפש האדם ואישיותו. כפי שנאמר בגמרא: "זמן תפלה לחוד וזמן תורה לחוד". (שבת י א). לימוד התורה הוא בעיקרו עיסוק אינטלקטואלי, מחשבתי, ואף אם הוא נעשה בהתלהבות, באהבה וביראה, אין הוא הופך להיות בכך "עבודה". על שלשה דברים העולם עומד, על התורה, על העבודה ועל גמילות חסדים, וכיצד ניתן להתחיל ביניהם? מהי הדרך שבה העיסוק בתורה יכול להוות תחליף ראוי לעבודה, עד כדי כך שרובא אומר על העוסק בתורה שאינו צריך כלל לקרבנות? נציע כאן הסבר אחד אפשרי.

האופן הרגיל של עיסוק בדברי תורה, אכן מתרחש במישור נבדל מן המישור של העבודה שבקרבנות ובתפילה. אולם קיים גם ממד אחר של עיסוק בדברי תורה, שהוא קרוב יותר לעולם העבודה. זהו הממד של דברי התורה, המשתבצים בסדרי העבודה של המקדש ובית הכנסת. הדוגמה הבולטת לכך היא קריאת התורה. קריאת התורה בבית הכנסת אינה נושאת אופי של "תלמוד תורה". בעל הקריאה אינו מגיד-שעור המלמד את הפרשה לציבור והמפטיר אינו נתפס כמי שמלמד פרק שבועי מן הנביאים. בדומה לכך גם קטעי דברי-תורה אחרים ששובצו בסידור נתפסים כחלק אינטגרלי מן התפילה ולא כלימוד: כך הם הפסוקים ודברי המשנה שנאמרים אחרי ברכות התורה ולפני פסוקי דזמרה בשחרית: מפסוקי ברכת כהנים ומשנת "אלו דברים שאין להם שעור" ועד כל פרשות הקרבנות וברייתת המידות שהתורה נדרשת בהן. כך גם פרשת הקטורת והלכותיה הנאמרות בסוף תפילת שחרית ולפני מנחה. אפילו פרק המשנה "במה מדליקין" שנאמר בקבלת שבת, אינו נתפס כשינון משניות, כשם שאלו שאומרים "כגוונא" אינם מודעים כלל לכך שהם לומדים פיסקה מהזוהר לפרשת תרומה. כל אלו הן תורות שנהפכו לתפילות. כמובן, לא תפילות במובן של בקשה ותחינה, אלא תפילות במובן של אמירה חגיגית וטקסית, בחינת שירה.

הקריאה החגיגית והטקסית של דברי תורה, דומה יותר ל"נשלמה פרים שפתינו" ול"עבודה שבלב" של עולם התפילה, מאשר לבחינת ה"מוחין" של לימוד תורה. יותר משהיא מפעילה את המחשבה הספקולטיבית של הלמדן, היא מפעילה את החוויה הנפשית של המתפלל. אין קושיות ותירוצים, ביאורים ופירושים, אלא יש האזנה והקשבה פנימית למנגינה של הדברים היוצאים מן הפה של המתפלל, או נשמעים לאזניו מפי הקורא. הקהל המשתתף בקריאת התורה בבית הכנסת או במעמד קריאת המגילה בפורים, דומה הרבה יותר לציבור שהתקהל בבית המקדש במועדים וביום הכפורים לראות כהנים בעבודתם, מאשר לחבורת תלמידי חכמים היושבים בבית המדרש ומפלפלים בדברי תורה.

דומה לכך ההתרחשות של ליל הסדר. ה"הגדה של פסח" מכילה שאלות ותשובות, פיסקות ממדרשי התנאים, מן המשנה, וממקורות האגדה, אך אין היא לימוד בית-מדרשי. יתכן שחכמים ביקשו לשוות אופי לימודי, בית מדרשי, לשלחן הסדר, ולכן דרשו מבנה של שאלות ותשובות, אבל בסופו של דבר, לא זה אופיו העיקרו של הסדר ברוב בתי ישראל. אומרים את ההגדה ולא לומדים אותה. פה ושם, הלמדנים מעוררים דיון, כדרך שהם עושים זאת בין גברא לגברא בבית הכנסת בקריאת התורה, אבל עיקרה של ההגדה באמירה הכמו-שירית, והיא חלק מסדר העבודה של קרבן הפסח. לא בכדי, העמידו במקדש ההגדה של פסח את המדרש לפרשת מקרא ביכורים: "ארמי אובד אבי", שהרי פרשה זו היא הדגם המובהק לקריאה חגיגית וטקסית במקדש, המלווה את הקרבן: "וענית ואמרת לפני ה' אלקיך".

עד כמה שהדבר עשוי להפתיע, יתכן שגם לדרשת הרב בבית הכנסת יש ממד של עבודה שבתפילה יותר מאשר ממד של תלמוד תורה. ההקשר של הדרשה הופך אותה להיות חלק מטקס התפילה. לא בכדי, מבחינים בבית

הכנסת בין "שעור", המתרחש בדרך כלל בחדר צדדי או ליד שלחן באחורי בית הכנסת, לבין דרשת הרב, הנאמרת מעל הבימה. ההבחנה במינוח ובמיקום אינה עיקר, אלא רק סימן להבדל המהותי בין השתיים. הדבר בולט במיוחד בשתי הדרשות המרכזיות של השנה, דרשת שבת שובה ודרשת שבת הגדול. גם מנקודת המבט של הרב הדורש, גם מבחינת אופי הדרשה, וגם מבחינת עמדתו הנפשית של הקהל הבא לשמוע, דרשות אלו אינן נתפסות כשעורי תורה, אלא כחלק מ"סדר העבודה" של בית הכנסת.

תופעה מעניינת נוספת התומכת בתפיסה של התורה כתפילה, מתגלה בעולם הפיוטים. הפייטנים הקדמונים, שילבו לתוך פיוטי התפילה שלהם נושאים רחבים של תורה. בדרך כלל, הם השתמשו במקורות חז"ל, המדרשים והתלמודים, ולרוב ספרות הפיוטים היא אוצר בלום של מדרשי אגדה. קיימים גם פיוטים לא-מעטים שסובבים סביב נושאים הלכתיים. כך לדוגמה, ב"יוצר" של שבת שקלים, מציג הפייטן שעור מחורז בנושא מידות ושיעורים של תורה. הוא פותח בשעורי הממון ושערי המטבעות, סביב ענין מחצית השקל, וממשיך בפירוט של מידות הנפח, האורך, המשקל, וכן הלאה. ביוצר לפרשת פרה סוקר הפייטן את הלכות פרה אדומה, על פי המשנה מסכת פרה, ובקרוכות של חג השבועות שזרו הפייטנים את כל מנין תרי"ג המצוות כל אחד לפי שיטת המנין המקובלת עליו.

בתוך האוסף המופלא של פיוטים הלכתיים – מצוותיים, בולט במיוחד הפיוט של רבי יוסף טוב עלם לשבת הגדול. המחבר היה מראשוני החכמים בצרפת הדרומית, עוד לפני ימיהם של רש"י ובעלי התוספות. הפיוט, "אלהי הרוחות לכל בשר", הוא חלק מן היוצר, כלומר, פיוט הנאמר בתפילת שחרית. הוא חורז את כל הלכות הפסח, מבדיקת חמץ וביעורו, דרך הלכות הכשרת כלים והגעלתם, אפית המצות ועד פירוט מדוקדק של סדר ליל הפסח. הפיוט היה מוכר וידוע, הוא מופיע בסידורים האשכנזיים עד ימינו, והיה נאמר בקהילות רבות בשבת הגדול, בחזרת הש"ץ קודם קדושה. הכל מכירים את חתימתו של הפיוט, כיון שהיא הועתקה לסיום סדר הפסח: "חסל סידור פסח כהלכתו, ככל משפטו וחוקתו, כאשר זכינו לסדר אותו, כן נזכה לעשותו". בהקשר המקורי, כוונת המשורר היתה לומר שכשם שסידרנו את הלכות הפסח בשבת הגדול, כך נזכה גם לעשות את הסדר בזמנו, היינו בליל ט"ו. משהועתק הבית הזה מחתימת הפיוט אל חתימת ליל הסדר, השתנתה המשמעות, והוא מתפרש כתקוה שכשם שערכנו את הסדר כאן בגלות ובעת החורבן, כן נזכה לעשותו, עם קרבן הפסח בשלמותו – לשנה הבאה בירושלים. בבית הכנסת ובליל הסדר הוא חלק מן ה"עבודה", ואילו בבית המדרש הוא חזר להיות "תורה". הראשונים התייחסו אליו כאל מקור הלכתי מחייב ודנו בפסקיו, ואחד מבעלי התוספות, רבי שמואל מפלייזא, אף כתב עליו חיבור פרשני ולמדני מקיף בסגנונם של בעלי התוספות.

נראה, שעל לימוד תורה בדרך הזאת, אמרו גדולי האמוראים שיש בו בחינה של עבודת הקרבנות. אמנם, אין בו שחיטת פרים ואילים וכבשים, אבל יש בו התרגשות והתפעמות של עבודת הקודש והמקדש. הן בבית הכנסת, שהוא בחינת מקדש מעט, והן על שלחנו של אדם, שבדרך הזאת נדמה יותר למזבח. על אחת כמה וכמה, כאשר מדובר בליל הסדר, שבו כל פרטי הסעודה מדמים את הסבת החבורה לאכילת קרבן הפסח. יפים הם ימים אלו של שבת הגדול על פיוטיה ודרשותיה, ושל ליל הסדר על ההגדה שבו, לחוש את הממד של העבודה שבדברי תורה.